

Jarrick och Söderberg har även förtecknat förändringar i förnamnsbeståndet. De kungliga namnen tycks ha spelat en stor roll som förebild i Stockholm under 1700-talet. Men detta var ingen tradition utan något nytt. Det blev under denna tid mycket vanligt att härma de kungliga namnen. Tidigare hade det funnits kulturella spärrar mot detta. Floran av förnamn ökar under 1700-talet. Men viktigare än en större variation av förstanamn var den större namnrikedom som just bruket av två namn innebar. Variationsmöjligheterna blev med två namn mycket stora. Det är troligt, men inte bevisat, att båda namnen användes i dagligt tal betydligt mer under 1700-talet än i våra dagar. Det är också möjligt att detta bruk av de båda förnamnen var vanligare bland flickor och kvinnor. Mån omtalades mer med efternamnet. En reflexion som läsaren kan göra är att de vanligaste kvinnonamnen i regel hade mycket allmänna talspraksformer: Maja för Maria, Fia för Sofia, Lena för Magdalena, Hanna för Johanna, Greta för Margareta, Stina för Kristina. Det skulle kunna tyda på att förnamnen användes mer om kvinnor än om män i dagligt bruk.

I uppsatsen behandlas även efternamnsskicket under 1700-talet. Mycket intressant och oväntat är att patronymikonbruket i Stockholm nästan försvunnit redan vid ingången till 1700-talet! Korta enledade namn (som Berg), tvåledade naturnamn (som Ekberg), namn som slutar på -man, -in, -ing, -ert eller -us eller utländskt färgade namn dominerar till över 90%. Här har vi alltså i Stockholm ett helt annat namnskick än i östra Skåne i slutet av 1700-talet, som det behandlats av Hanssen. Stockholm framstår på denna punkt som urbaniserat redan under slutet av stormaktstiden. Ett annat intressant drag är att kvinnor i Stockholm under 1700-talet i ökande omfattning behöll sitt flicknamn, också ett förvånande inslag i utvecklingen.

Den vidgade namnfloran i Stockholm under 1700-talet avspeglar ett samhälle, där människor alltmer exponeras mot varandra och mot främlingar. Detta ledde till en ökad vilja att markera sin individualitet. Nämnvärda sociala hämningar mot att lägga sig till med borgerligt färgade förnamn eller efternamn märks inte. Någon skarp kulturell klyfta mellan urbana och pagana grupper i Börje Hanssens mening, speglad i namnskicket, kan man knappast finna i Stockholm vid denna tid. Kontrasten mellan huvudstad och landsbygd förefaller större än man kunde ana. Etnologins brist på undersökningar i äldre tiders Stockholm framstår i detta perspektiv som en underlåtenhetssynd, som i framtiden måste repareras.

Mats Hellspong

Irena Turnau: European occupational dress from the 14th to the 18th century. Translated by Izabela Szymanska. Institute of Archaeology and Ethnology. Polish Academy of Sciences. Warszawa 1994. 204 s., ill.

Författaren, professor Irena Turnau, Warszawa, konfronterar oss här med ett överväldigande rikt material, både vad beträffar tid och rum i människans vardagshistoria. Det berör förhållandet till livets uppehälle och status i samhället. Titeln på arbetet avser ingen enhetlig dräkttyp och det är inte heller förf:s mening att skriva någon dräkthistoria. Men det handlar om hur hela Europas, inklusive de i Asien närliggande områdena som Armeniens, arbetande befolkning klädde sig från 1300-talet fram till tiden för franska revolutionen. Man kan inte annat än beundra förf:s mod att ge sig i kast med ett så vittfamnande ämne. Och hennes eminenta kunskap kommer här väl till pass. Förf. har också dedicerat sitt verk till alla som arbetar i sitt anletes svett.

Vidden och komplexiteten i det behandlade materialet framgår av arbetets disposition: 1. Yrkes- eller vardagsdräkt?: Ämnets sammansatta karaktär – Mode i arbetsdräkten – Källor. 2. Allmogens vardagsdräkt: Böndernas dräkt i Europa från senmedeltid till tidigt 1500-tal – Böndernas arbetskläder i Väst- och Sydeuropa från 1500-talet till tidigt 1800-tal – Böndernas arbetskläder i de länder i Central- och Östeuropa som hade speciella "Nationella" dräkter under 1500-talet till 1700-talet – Böndernas arbetskläder på Balkan, i det Ottomanska imperiet och Kaukasus. 3. Arbetskläder i hantverk och handel: Varierande yrken – Högstatusyrken – Skyddskläder i yrken som erfordrar speciell hygien – Hälsovådliga yrken – Yrken som fordrar ett minimum av skyddsplagg – Köpmän och gård-farihandlare. 4. Farliga yrken: Kroppsskyddande kläder – Bergshantering och gruvsdrift – Byggnads-skrået – Transport till lands och sjöss – Fiske och jakt. 5. De lärdas yrkeskläder: Intellektuella arbetare – De lärda, lektorer och studenter – Medicinare – Jurister. 6. Tjänstefolkets kläder: Rangordning – Livré som tecken på samhörighet med arbetsgivaren och utvecklingen av dräktens standardisering – Arbetskläder med tillbehör – Begagnade kläder och olika sätt att förse tjänare med kläder. 7. Förklädda tiggare och kringströvande skådespelare: Begreppet förklädnad eller maskering – Tiggare – Clowner och kringvandrande skådespelare. 8. Sammanfattning: Grundforskningsfrågor rörande den europeiska dräkthistorien – De fattigas och beroendes kläder – Plikten att ge de fattiga kläder.

Detta blir en nyckel som vi kan utnyttja för att få svar på frågor i de skilda områden som behandlas. Hela Europa har inte tidigare kartlagts på detta sätt. Politiskt utvecklades naturligtvis samhällena avsevärt i olika riktningar under denna långa period fram till omkring 1789, då ett mer enhetligt dräktskick sätter sin prägel på modet. Detta hindrar dock inte förf. att ge oss glimtar långt fram i tiden. I folkdräkterna kan vi utläsa att modet ändrade sig med olika hastighet i Europas olika regioner.

Vardagens sysselsättning är det vidlyftiga grepp som skall belysas genom studier av den yrkesmässiga dräkten, arbets-, ämbets-, tjänste- eller skyddsdräkten brukad till vardags. Undantagna från undersökningen är de kategorier "arbetare" som tillhörde prästerskapet och militären. Yrkesdräkten signalerade eller avslöjade var man hörde hemma i samhället och lyxförordningar upprätthöll de sociala skillnaderna. Allmogens dräkt som utgjorde den enklaste typen av ändamålsenlig klädsel för arbete visar blott små variationer i hela Europa. Dräkten ses ur sin funktion, men det är inte helt lätt att finna en tydlig distinktion mellan vardagsdräkt och tjänstedräkt. Förf. "klassificerar" tjänstedräkten som en dräkt buren under yrkesutövning, medan arbetsdräkt bars av alla och envar som sysslade med något. Detta hängde samman med var man befann sig på rangskalan. I äldre tid "arbetade" ju inte överklassen. Men de lärda som kunde bära ämbetsdräkter bar också sina vanliga kläder i sin yrkesutövning. På utbildningar kan man t ex få se en elegant (vardags-) klädd läkare i färd med att operera. Arbetet uppvisade förvisso stora variationer beroende på var man befann sig i samhället: som livegen, som tjänare hos förmögna herrskap, som hantverkare eller gesäll eller som självägande bonde, som fiskare, som gruvarbetare eller rent av som domare för att nämna några exempel. Klädseln kunde naturligtvis inte vara densamma. Geografiska, klimatiska och etniska olikheter och politiska förhållanden spelade självfallet in.

Förvisso är en karaktäristik av varje enskilt kulturområde en synnerligen komplicerad uppgift. Här kan påpekas att man måste ta hänsyn till den splittrade kartbild som Europa uppvisade under denna långa tid. Att behålla moderna geografiska landsbegrepp torde inte ge en rättvisande bild av situationen under den långa tidsrymd som behandlas från medeltid och fram till 1800-talet. Europas stater visade en mycket komplex bild genom sina många furstendömen, småstater och landskap som var bundna av egna traditioner. Här kan man peka på ett exempel där förf. varit alltför

snabb i sitt omdöme. Det får väl betraktas som en överdrift att påstå att de skandinaviska länderna kring Östersjön, som under långa tider var förenade i personalunion i gemensamt kungarrike, var fattiga. Norge med sitt gynnsamma klimat (tack vare Golfströmmen) hade en mäktig kulturbärande bondebefolkning. Också Sverige med sina stora regionala olikheter kan karaktäriseras som ett stormannavälde med såväl självägande bönder som lejda arbetare. Under senmedeltid kom den hanseatiska politiken att betyda mycket för ekonomi och kultur. Förvånansvärt nog blev svälten stundom uppenbar först med "stormaktstiden" på 1600-talet.

Redan av kapitelindelningen framgår att förf. studerat böndernas klädsel utifrån tre stora regioner beroende på bosättning som vi sett. Det säger sig självt att dessa stora landområden som sammantagna omfattar hela Europa och delar av Asien inom sig bildar mycket heterogena "länder" där man, trots likartat arbete, måste konstatera stora variationer exempelvis i tillgången till råmaterial för klädseln. Beträffande klimat, geografi, religionsutövning, etniska och språkliga förhållanden kan stora olikheter registreras. Detta problem kunde kanske ha belysts starkare. Under medeltiden torde kontakterna med omgivningen ha varit synnerligen begränsade för bondebefolkningen i de skilda regionerna. Den mesta tiden åtgick till det egna uppehållet, däri bl a inbegripet anskaffande av kläder. Därav följde starkt konservativa drag i klädseln.

Tillgången till råvaror kunde berörts mera ingående. Sådana grundforskningsfrågor som behandling av vardags- och yrkesdräkt ur konsumtionshistorisk aspekt har hittills gjorts av franska forskare. Modebranschen kom att sysselsätta en mängd personer av alla kategorier, från kammarjungfrur till textilarbetare och knypplerskor och t o m smeder – för tillverkning av de styva snörliven. I England har man speciellt observerat produktionsapparatens liksom distributionen av begagnade (second-hand) klädesplagg.

Från medeltid är få originalkläder bevarade, trots att plaggen borde vara slitstarka. Så kunde kläder också testamenteras till efterkommande. Men de vanligen färglösa vardagsplagg det är tal om här slets säkerligen ut. Till grund för dräktforskningen får vi lita till sådana källor som arkivhandlingar, rättegångsprotokoll, bouppteckningar, reseskildringar m m samt naturligtvis framställningar i konsten, som man dock bör betrakta något kritiskt. De grupper det här är frågan om har varit speciellt attraktiva för konstnärerna i allmänhet. Från tidig medeltid kan vi bl a få hjälp i illumi-

nerade tideböcker och kyrkornas spännande bildvärld för att bara nämna några källor.

Ett av förf:s syften är att belysa en samhällsgrupp som i allmänhet levtt i skuggan: de kringvandrande, de som stod längst ned på samhällsstegen. Hur de fattiga försågs med kläder är en intressant fråga. Den syndiga kroppen skulle inte synas naken ansåg katolska kyrkan och därför visade den intresse för tiggarna. De fattiga skulle ha något att skyla sig med. I Västeuropa var det länge en medmänsklig plikt att hjälpa tiggare. Men i den spirande kapitalismens tidsålder betraktades tiggarna som onyttiga vagabonder som borde inlemmas i samhället för att arbeta.

Hur den enskilda människan fick klä sig under sitt slitsamma liv kan sägas vara temat i detta arbete som lika väl kunde kallas en arbetets Höga visa. Som en inspirerande uppslagsbok tjänstgör den för alla som vill utvälja en nisch för fördjupad forskning och den omfattande bibliografin öppnar då till vida utblickar.

Gudrun Ekstrand

Maria Flinck: Tusen år i trädgården. Från sörmländska herrgårdar och bakgårdar. Tidens förlag/Torekällbergets museum. Stockholm/Södertälje 1994. 306 s., ill.

Äntligen har vi fått en bok om den historiska utvecklingen av vår svenska trädgård. Ett sådant verk har varit efterlängt, men uppgiften har förefallit de forskare och skribenter som nosat på den alltför omfattande och svår. Nu har uppgiften lösts på ett förträffligt sätt av konsthistorikern och etnologen Maria Flinck och resultatet har blivit en mycket innehållsrik och väldigt vacker bok. Hon har tidigare skrivit om invandrarkultur, *Invandrarhantverk i Södertälje* 1988, och om slöjdtraditionen i Sorunda 1989.

Numera arbetar Maria Flinck med den yttre miljön på Torekällberget i Södertälje och har tillsammans med museifolket där utfört en grundlig undersökning av den lokala trädgårdsutvecklingen i landskapet från äldsta tid till vår egen och på alla sociala nivåer. Just Södermanland är särskilt lämpligt om man av en sådan lokal undersökning vill dra allmänna och nationella slutsatser. Här erbjuds goda förutsättningar för all slags trädgårdsodling och inte minst på de många herrgårdarna har dessa möjligheter tagits väl till vara. Det enda man går miste om är det fåtal träd och örter som av klimatologiska skäl i vårt land bara kan odlas i södra Skåne och på Gotland.

Man kan se Maria Flincks bok som ett utmärkt exempel på hur fruktbart ett samarbete mellan en forskare/skribent och ett museum (och för all del också ett förlag, i detta fall Tiden) kan bli. Ett tidigare exempel, också det inom trädgårdssektorn, är Nordiska museets utgivande 1986 av Anton Nilssons *Våra äppelsorter*. Uppföljaren *Våra päron-, plommon- och körsbärssorter* av samme författare utkom 1989 med Nordiska Genbanken som utgivare.

I dispositionen låter Flinck samhällsklasserna (stånden) råda, och varje avsnitt disponeras sedan kronologiskt. Hon börjar med de mera innovationsbenägna av landsbygdens innebyggare, adeln och prästerskapet, fortsätter med bönderna för att, efter ett inskjutet kapitel om städernas offentliga park- och trädgårdsanläggningar, avsluta med borgarnas trädgårdar i och omkring städerna. Illustrationerna är många och intressanta och i stor utsträckning "nya" även för en relativt initierad läsare. Teckningar, ritningar och amatörfotografier ur de sörmländska museernas rika samlingar berikar läsningen och ett antal i färg återgivna sörmländska "gäramålningar" utgör lysande höjdpunkter.

Varje avsnitt är beledsagat av listor över de aktuella odlingsväxterna, uppdelade på nytto- och prydnadsväxter. Greppet är väl inte helt nytt, men det känns här utomordentligt välmotiverat och ökar bokens värde som uppslags- och referenslitteratur. Ur botanisk och lingvistisk synpunkt är recensenten icke kompetent att bedöma dessa listor, men med kulturhistoriska utgångspunkter är resultatet klanderfritt.

Åtskilliga exempel kan ges på författarens skarp-synta och värdefulla påpekanden. Ett gäller betonet av att man på herrgårdarna under 1600-talet anlägger renässans- och barockträdgårdar, bredvid varandra eller var för sig, utan att man betraktar den ena sorten som moderiktigare än den andra. Ett annat gäller uppgifter om "broderierna" av buxbom i parterrererna och deras marktäckning med material i olika färger, vit sand, svart kol, brunaktig bark eller färggrann metallslag. Senare användes också röd och vit fältspat eller krossat ostindiskt porslin.

Finns det då inga brister i detta förträffliga verk, har solen inga fläckar?

Skildringen av de äldsta tiderna är det svagaste avsnittet i boken. Det är inte under järnåldern man börjar anlägga gravhögar, utan tidigare, och det är omstritt om det var kvinnorna som utövade läkekonsten i förhistorisk tid. Någon nämnvärd nyodling förekom inte under medeltidens senare del, man hade fullt sjä med att återuppodla sådan jord som övergivits i samband med krisen under 1300-talets mitt. Det är tveksamt om klostrens blomster